

У вересні 1907 року Подільський губернський комітет у справах земського господарства погодився надавати субсидії 312 школам грамоти, в яких на той час навчалось 6811 хлопчиків і 3500 дівчаток, за умови їх реорганізації у церковноприходські початкові школи. Позиція губернського комітету була підтримана Єпархіальною Вчительською Радою і на початку 1908 року всі 312 шкіл грамоти, що функціонували на території Подільської губернії, були перейменовані в церковноприходські школи [4].

Отже з вищезазначеного можна зробити висновок, що земства як орган самоуправління приділяли важливу увагу освітній галузі, вони проводили боротьбу із неписьменністю населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Анохіна Л.С. З історії освіти у м. Вінниця (II пол. XIX – поч. XX ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.vn.ua>
2. Вишневецький О.І. Повернення гімназії / О.І.Вишневецький // Рідна школа. – 1992. – №2.
3. Вороліс М.Г. Освітній та культурний розвиток на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX століття.
4. Гуз А. Боротьба земських установ України за впровадження у початкові навчальні заклади української мови у другій половині XIX - початку XX ст. / А. Гуз // Університет: Науковий історико-філософський журнал. - 2011. - №5.
5. Кошолоп О.Ф. Розвиток польської освіти на території Поділля в XIX – на початку XX століття // Культура і виховання. – 2011. – №2.
6. Кошолоп О.Ф. Стан церковної початкової освіти в Подільській губернії в другій половині XIX – на початку XX століття // 36-к наук. пр. Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2011. – №4.

Пилипенко Тетяна, Голюк Марія

СОЦІАЛЬНА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ ПОДІЛЬСЬКОГО ЗЕМСТВА

У XIX – на початку XX ст. термін «соціальна робота» у Російській імперії не вживався, натомість в офіційній документації та публіцистиці використовували визначення «громадська опіка» (рос. «общественное призрение»). До задач земства у цій сфері положення 1864 р. відносило а) встановлення, утримання і управління богоугодних і громадських закладів, як от: сирітських і виховних будинків, лікарень і будинків для догляду психічно хворих, богаділень і робітних домів, для прогонування незаможних роботою, б) завідування подібними закладами, приватними особами і громадами заснованими, якщо останні можуть бути передані наглядку установ громадської опіки.

Дана тема аналізується у працях Горбачева Н, Корнаухова Н, Коробейников В, Моїсєєва Т, Старушенко О.

Метою даної роботи є проаналізувати роботу земств у соціальній сфері. Скільки витрачалось коштів на соціальну діяльність земств на території Подільської губернії.

Особливо виділялась «обов'язкова повинність» земських органів щодо опіки сімейств чинів запасу і ратників державного ополчення, мобілізованих на службу у воєнний час. Земці зобов'язувались за таких умов видавати щомісячно кожному члену сім'ї мобілізованого

не менше одного пуда 28 фунтів (близько 27 кг) муки, 10 фунтів (4 кг) круп і 4 фунти (1,6 кг) солі або відповідну грошову компенсацію [1].

В шести губерніях Наддніпрянської України, де земства запровадили у 1864 р., до кінця XIX ст. вдалось досягнути помітних успіхів у роботі із незахищеними верствами населення. Скажімо, у 1890 р. у 34 губерніях діяло 126 земських богаділень, при цьому у Санкт-Петербурзькій губернії не було жодного подібного закладу, ще в семи губерніях діяло по одній земській богадільні. Водночас, у Полтавській губернії функціонувала 21 богадільня, Чернігівській – 6, Харківській – 5, Таврійській та Херсонській – по 3, Катеринославській – 2.

На теренах Правобережної України земське самоврядування було запроваджено на чотири десятиліття пізніше за інші регіони Наддніпрянщини, у 1904 р., а повноцінне функціонування земських інституцій розпочалось щойно у 1911 р., коли уряд дозволив проводити вибори земських гласних. Саме з цього часу починається становлення земської системи органів соціальної роботи у регіоні[1].

Упродовж 1911–1914 рр. на Правобережжі постала доволі потужна система соціального захисту населення представлена низкою закладів різного типу – у Вінниці було створено обласну (призначену для трьох губерній регіону) психіатричну лікарню, в губернському центрі земство організувало колонію та притулок для малолітніх правопорушників, намагаючись інтегрувати їх до суспільства.

Деякі аспекти соціальної роботи поєднувались із діяльністю в інших сферах. Наприклад, у багатьох земських навчальних закладах були запроваджені стипендії, які давали можливість навчатись дітям із незаможних сімей. Так, після створення сільськогосподарської школи у с. Гуменне Вінницького повіту земство виділило дванадцять стипендій, по одній на кожен повіт Подільської губернії, з метою підготовки молоді з незаможних родин для майбутньої праці в аграрній сфері[2].

Масштаби воєнного конфлікту стали шоком як для населення воюючих країн, так і для органів влади та самоврядування, котрі не очікували величезних людських втрат і матеріальних вкладень. Земствам довелось виконувати масштабні завдання щодо утримання сімей мобілізованих вояків. Також земські й міські самоврядування створили координаційну структуру, спрямовану на допомогу пораненим воїнам, інвалідам війни, біженцям – Всеросійський союз земств і міст. При цьому земства Правобережної України, які мали одні з найбільших в імперії бюджети, організували в межах союзу власну автономну структуру – Південно-Західний комітет [3].

Мобілізація значної кількості вояків запасу актуалізувала питання допомоги їхнім родинам. Слід зазначити, що земства українського Правобережжя, на відміну від самоврядувань «старих» земських губерній, не мали досвіду роботи у цій сфері, в якій вже працювали земські установи під час воєн 1877–1878 та 1904–1905 рр.. До того ж, і масштаби конфлікту були величезними у порівнянні із попередніми війнами Російської імперії – за роки війни, згідно із

підрахунками І.Волацького, із числа мобілізованих подолян, було втрачено загиблими, пораненими, полоненими і зниклими без вісті 28027 осіб. Надання допомоги постраждалим воякам вимагало чималих коштів і зусиль. Губернське земство у 1916 р. пожертвувало на допомогу хворим і пораненим воїнам 500 тис. руб., що становило величезну для того часу суму.

Величезна кількість сімей опинилась без годувальника, що вимагало чималих зусиль щодо опіки над ними. Показово, що земські управи не лише надавали продовольчу допомогу родинам вояків, але й шукали інші шляхи нормалізації їх життя та створення можливостей для повноцінного соціального функціонування. Абсолютним лідером у цьому відношенні стало Вінницьке повітове земство. У 1915 р. воно влаштувало притулок на 50 осіб для дівчатсиріт, батьки яких загинули на війні. Того ж року у Вінниці повітова земська управа влаштувала курси рахівників для вояків, що втратили фізичну працездатність; метою курсів проголошувалось дати можливість випускникам обійняти посади рахівників та інструкторів у сільських кооперативах [3].

На Вінницьких повітових земських зборах було вирішено надати допомогу родинам мобілізованих воїнів при збиранні врожаю та засіві полів. Аналогічне рішення також прийняла агрономічна нарада, яка відбувалась в Кам'янці 15 січня 1915 р., додавши також пропозиції про надання допомоги посівним матеріалом і наголосивши, що допомогу слід надавати не грошовими коштами (якими селянським родинам було важко ефективно розпорядитись в умовах дефіциту і дорожнечі), а натуральною допомогою [4].

Паралельно земства долучались до більш масштабних благодійних проєктів. Наприклад, Літинське повітове земство асигнувало 5000 руб. у розпорядження Комітету Великих княгинь Анастасії Миколаївни й Міліци Миколаївни з допомоги хворим, пораненим і одужуючим воїнам. Водночас нерідко співпраця із органами державної влади полягала у звертаннях земських інституцій по допомогу, оскільки наявні бюджети самоврядувань не дозволяли реалізувати певні масштабні проєкти; прикладом може слугувати клопотання губерньського земства щодо виділення «пособия»: 1000 руб. для надання у другій половині 1915 р. сорока стипендій учням (сиротам, напівсиротам та дітям мобілізованих Брацлавської, Вороновицької, Чоботарської і Новоушицької ремісничих шкіл, а також 500 руб. на утримання десяти учнів зазначених категорій в інтернаті при Кам'янець-Подільській нижчій ремісничій школі [3].

Після революції, в період розширення компетенції земств, ними проводились найрізноманітніші заходи для соціально незахищених верств населення. Так, у липні 1918 р. Подільське губерньське земство відкрило при губерньській земській лікарні відділення для завершення лікування інвалідів війни.

Суттєвою проблемою в 1918 р. стало просування через територію правобережних губерній значної кількості колишніх військовополонених-українців, що повертались з Австро-Угорщини та Німеччини. Не маючи жодних засобів для прожиття, вони нерідко

вдавались до крадіжок, жебракували тощо. Земства вживали заходів для поліпшення становища цих людей. Так, Кам'янецькими повітовою земською та міською управами були створені пункти харчування, де колишні військовополонені могли не лише поїсти, але й відпочити та отримати в разі потреби кваліфіковану медичну допомогу. При цьому потрібно наголосити, що, маючи більш значні ресурси, земство фактично утримувало і більшість цих пунктів [4].

Після закінчення війни Подільське губернське земство організувало нараду по відбудуванню зруйнованих селищ. 25 липня вона ухвалила рішення про початок відновлювальних робіт, координувати яку мав відділ будівництва губернської управи. Вже на початку серпня ним було призначено технічний персонал, що збирав відомості про руйнування та необхідні для відбудови ресурси. Всього, за зібраними відомостями, потребували відбудови в Кам'янецькому повіті 1782 будинки (велика кількість руйнувань пояснюється тим, що, як найзахідніший повіт губернії, він сильно постраждав у роки Першої світової війни), Літинському – 380, Могилів-Подільському – 281, Ямпільському – 229, Ольгопільському – 167, Проскурівському – 106, Брацлавському – 32, Ушицькому – 23, Вінницькому – 17, Гайсинському – 13, Летичівському – 12, не було інформації по Балтському повіту.

В листопаді 1917 р. Вінницьке повітове опікунство дитячих притулків просило повітові земські збори асигнувати кошти на придбання білизни, одягу і взуття на 15 комплектів для Стрижавського дитячого притулку, а також про збільшення фінансування його на 1918 р., оскільки сума в 600 крб., що виділялась до цього щорічно, явно не відповідала новим цінам. Опікунство зазначало, що крім зазначеної суми, інших коштів на утримання притулку не має, а тому воно не може утримувати його і просить взяти у своє підпорядкування. На початку вересня 1919 р. Вінницька повітова управа, не маючи змоги утримувати всі п'ять дитячих притулків, що перебували під її керівництвом, передала два з них («Ясли» та «Очаг») Українському Червоному Хрестові.

У 1919 р., з розгортанням другої українсько-більшовицької війни, знову активізується праця земств по забезпеченню сімей українських козаків, що було нелегким завданням в умовах протиборства та розрухи. Київська губернська управа вже 29 грудня 1918 р. прийняла рішення клопотатись перед урядом про заміну грошових виплат сім'ям мобілізованих на продовольчі пайки. 25 квітня 1919 р. міністерство внутрішніх справ запропонувало органам самоврядування визначити обсяги необхідного для допомоги сім'ям військовослужбовців і надіслати відповідну інформацію МВС. 14 серпня 1919 р. в Кам'янці-Подільському відбулась нарада щодо організації збору урожаю на землях закликаних до війська, в якій взяли участь представники міністерств земельних справ, військового, а також Подільської губернської та Кам'янецької повітової управ. Домовились, що земства здійснюватимуть координацію всіх дій в цьому напрямку, розподілятимуть виділені міністерством земельних справ насіння й реманент, а також надаватимуть допомогу своїм технічним персоналом. Звісно,

забезпечити виконання всіх запланованих заходів по забезпеченню сімей вояків земства не могли; більше того, скрутне становище волосних земств нерідко не дозволяло навіть взяти на облік всі відповідні сім'ї. Тому 7 листопада 1919 р. департамент місцевого самоврядування розіслав всім повітовим та міським управам обіжник (циркуляр), в якому вимагав негайно розпочати відновлення діяльності «попечительств про родини козаків, закликаних до Української Армії по мобілізації», якнайшвидше склавши відповідні списки [5].

Специфічною галуззю роботи Подільського губернського земства, що поєднувала в собі елементи освітньої діяльності та соціального забезпечення, було створення на Поділлі мережі дошкільних виховних закладів. Перший подібний заклад управа відкрила в липні 1918 р. в Кам'янці за сприяння товариства «Просвіта» та міської управи. Сучасник описував його наступним чином: «Дітей одвідує садок в середньому – 30 душ. В більшості це – діти бідноти. При садкові діти отримують чай з хлібом і горячий сніданок... Садок не перериває своєї роботи й на зиму. А щоби дати можливість дітям найбіднішої родини одвідувати садок взимку, Управа постановила видати на взування і одіж дітей 2500 карб.».

Рішення відкрити перший дитячий садок саме в Кам'янці зумовлювалось тим, що чимало бідних сімей у місті не могли належним чином доглядати за своїми маленькими дітьми; водночас було взято до уваги, що відкриття такого закладу саме в губернському центрі дозволить земській управі більш ефективно проводити кампанію з пропагування дошкільного виховання. Кампанія ця проходила у досить складних умовах, спершу ідея створення дошкільних навчальних закладів не зустріла підтримки подолян, тому губ.управа навіть змушена була запровадити відповідні лекції на вчительських курсах у Балтському та Могилівському повітах.

З ініціативи відділу освіти губернської народної управи 13 листопада 1918 р. відбулась нарада з питань дошкільного виховання, де було обговорено конкретні аспекти проблеми (відсутність підготовлених кадрів, дитячої літератури тощо), продумано шляхи подальшого вдосконалення роботи з дітьми дошкільного віку (організація зразкових дитсадків, роз'яснювальна робота) [5].

Загалом земському самоврядуванню Подільського краю вдалось побудувати достатньо ефективну систему соціального забезпечення, покликану захищати найбільш вразливі верстви населення. Результативність роботи цієї системи оцінити досить важко, зважаючи, що вона проіснувала лише дев'ять років, із них шість в умовах воєнного часу, коли земські управи потерпали від нестачі фінансів, обмеженості людських ресурсів, катастрофічного зростання кількості осіб, що потребували соціального захисту. Навіть за таких складних умов земська система соціального піклування активно працювала – були створені численні притулки, найбільш незахищеним верствам населення надавалась матеріальна допомога, вживались заходи для вирішення

масштабних питань на кшталт відбудови поруйнованих у роки війни населених пунктів тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбачева Н.Г. Дореволюционная историография земского самоуправления в России / Н.Г. Горбачева // Вестник Пермского университета. – Серия История. – Вып. 7 (23). – 2008.
2. Корнаухова Н.В. Концепция местного самоуправления В.П. Безобразова. /Н.В. Корнаухова // Вестник ТГУ. – Вып. 10 (78). – 2009.
3. Коробейников В. Земство как форма управления делами общества и государства / В.Коробейников // Проблемы теории и практики управления. - 2000. – №1.
4. Моисеева Т.М. Земська реформа та соціальна діяльність земств / Т.М. Моисеева // Інтелігенція і влада. – 2004. – Вип. 3.
5. Старушенко О.А. Взаємодія елементів системи місцевого управління в українських губерніях Російської імперії у II половині XIX ст. / О.А. Старушенко // Держава та регіони. Серія: Державне управління: науково-виробничий журнал. - 2011. - №4.

***Яременко Олександр, Панасюк Анастасія* ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСТВ У СФЕРІ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Друга половина XIX ст., в історії Російської імперії характеризується великими суспільно – економічними і політичними зрушеннями. Після скасування кріпацтва царським урядом була проведена низка реформ, в тому числі і земська реформа. 1 січня 1864 р., Олександр II затвердив Положення про земські установи, що передбачало послідовний розвиток місцевого самоврядування. Дана реформа передбачала зміни в медичній системі Російської імперії. Згідно Положення в губерніях запроваджувалися нові типи медичної служби:

1) повітовий урядовий лікар запрошувався, за особливу винагороду від земства, об'їжджати у встановлений термін повіт та контролювати діяльність сільських земських фельдшерів, які в кількості 5-15 осіб знаходились в головних пунктах повіту і отримували в невеликій кількості ліки для безкоштовної роздачі хворим; міська лікарня доручалась для завідування тому ж лікарю;

2) за тією ж метою міг бути запрошений особливий земський лікар, або йому доручалось лише завідування міською лікарнею, а роз'їзди здійснювались повітовим лікарем;

3) запрошувалось декілька земських лікарів для різних частин повіту, з яких один завідував міською лікарнею, а інші (1-2) або мешкали в місті і роз'їжджали по своїх дільницях, або оселялись в центрі дільниць, приймаючи хворих, та контролювали фельдшерів;

4) система окремих лікарських дільниць починає міцніти, лікарі розміщуються в різних частинах повіту і біля них виникають маленькі земські лікарні або так звані приймальні покої; кількість фельдшерських самостійних пунктів зменшується, вони залишаються як допоміжний засіб у віддалених кутках дільниці; роз'їзди лікарів ще великі і вважаються серйозною проявою їхньої корисної діяльності;

5) за наповнянням лікарів та їх з'їздів і в доказ користі так званої стаціонарної системи, кількість лікарських дільниць збільшується до